

The paper considers contemporary issues of activity of farms in Ukraine. There are evaluated modern states of competition and lease market failures of agricultural land. There are determined priority directions of development of farms of Ukraine in terms of market of agricultural land.

Keywords: land reform, Market of agricultural Land, farm, agroholding, service cooperative, farmers' cooperative.

Дата надходження до редакції: 16.09.2013 р.
Рецензент: д.е.н., професор Коляденко С.В.

УДК 330.1:336.77.063

УТОЧНЕННЯ СУТІ КАТЕГОРІЇ «ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ» В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

С. В. Тимофіїв, аспірант, Львівський національний аграрний університет

Проаналізовано погляди вчених на економічну природу трансакційних витрат на різних етапах розвитку теорії трансакційних витрат. Виявлено спільні і відмінні риси у трактуванні трансакційних витрат як економічної категорії. Уточнено визначення трансакційних витрат в контексті поглиблення розуміння суті трансакційних витрат та підвищення достовірності їх ідентифікації.

Ключові слова: інституціоналізм, трансакційні витрати, економічна категорія, економісти, трактування, ідентифікація.

Постановка проблеми. У сучасній економічній науці все більше уваги приділяється трансакційним витратам як важливій складовій економічної системи. Якщо на час виходу знаменитої статті Р. Коуза «Природа фірми» (1937 р.) [1], яка поклала початок розвитку теорії трансакційних витрат, наукова спільнота ще не була повністю готовою сприймати нові, незвичні теоретичні положення, то на час присудження цьому вченому нобелівської премії (1991 р.) за піонерські роботи у галузі проблем трансакційних витрат і прав власності економісти вже глибоко усвідомлювали роль трансакційних витрат у функціонуванні економічної системи, а трансакційні витрати стали самостійним предметом наукових досліджень. Сьогодні наявні численні публікації зарубіжних і вітчизняних вчених, у яких всебічно досліджуються трансакційні витрати; видаються монографії та тематичні журнали, присвячені проблемам аналізу, оцінки, контролю і управлінню трансакційними витратами.

На сучасному етапі вчені розглядають трансакційні витрати як важливу складову механізму функціонування економічної системи, продовжують поглиблювати зміст категорії «трансакційні витрати» та розуміння цього явища економіки. Разом з тим спостерігаються певні розбіжності щодо трактування трансакційних витрат різними економістами, внаслідок чого виникає ситуація, за якої суть трансакційних витрат в цілому є зрозумілою, але межі цих витрат розмиті, і в процесі економічних досліджень спостерігаються певні труднощі у віднесенні або невіднесенні конкретного виду витрат до категорії трансакційних.

Тому, на нашу думку, існує необхідність розібратися в існуючих трактуваннях трансакційних витрат і сформулювати таке визначення, яке дало б змогу не тільки розуміти суть трансакційних витрат, але й чітко розрізняти, відносяться конкретні витрати до трансакційних, чи ні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Фундаментальний внесок у розвиток теорії трансакційних витрат зробили відомі економісти Р. Коуз [1], О. Вільямсон [2], Д. Норт [3], А. Алчіан, Х. Демсец [4], Дж. Уолліс [5], К. Ерроу [6] та ін. Їхні напрацювання сформували платформу, від якої пізніше стали відштовхуватися інші економісти при дослідженні трансакційних витрат.

На території України до кола провідних дослідників трансакційних витрат належать С.І. Архієреєв [7], який одним з перших серед українських економістів почав говорити про значення трансакційних витрат та зробив спробу дослідити трансакційний сектор вітчизняної економіки; О.А. Гриценко [8], В.М. Геєць [9], які розглядали трансакційні витрати в контексті розвитку трансформаційних процесів в українській економіці; І.П. Булеєв [10], який у своїх працях концентрував увагу на проблемах оцінки і управління трансакційними витратами; а також В.В. Дементьєв [11], І.Г. Костирко [12], Р.Ф. Пустовіт [13], Г.В. Козаченко, Г.А. Макухін [14] та ін.

Серед російських дослідників трансакційних витрат слід відмітити роботи Р.І. Капелюшнікова [15], А.С. Шастітка [16], А.М. Олейніка [17], С. Малахова [18] та ін.

Праці зазначених вчених є внеском у розвиток теорії трансакційних витрат, у них наводяться пропозиції щодо вирішення проблем, пов'язаних з ідентифікацією, оцінкою, управлінням трансакційними витратами тощо. Однак відмітимо певні розбіжності у трактуванні вченими суті трансакційних витрат, що має певний вплив на формування предмету досліджень, і, як наслідок, на запропоновані в рамках досліджень методи ідентифікації, оцінки, управління трансакційними витратами.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення суті економічної категорії «трансакційні витрати» в контексті поглиблення її розуміння і

забезпечення чіткості ідентифікації трансакційних витрат в рамках економічних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія трансакційних витрат є складовою частиною неоінституціональної економічної теорії, відносно новою і водночас вже усталеною теорією в економічній науці. Усталеною теорією слід вважати через те, що її основи закладені, як ми зазначили, ще майже 80 років тому, а основні положення формувалися майже до 90-х рр. ХХ ст.

Говорити про теорію трансакційних витрат як про відносно нову, на наш погляд, можна у зв'язку з тим, що активні спроби використання її положень на практиці почали спостерігатися тільки впродовж останніх 20-30 (у світі) та 10-15 років (на території СНД), коли в умовах динамічного розвитку постіндустріальної економіки прийшло розуміння важливої ролі інформації як ресурсу економічної діяльності, залежності економічного стану підприємства від середовища функціонування більшою мірою, ніж від рівня розвитку його продуктивних сил тощо, у зв'язку з чим сформувалася потреба застосування принципово нових підходів до управління економічними процесами для забезпечення стабільного і послідовного

розвитку ринкової економіки, що постійно ускладнюється.

Таким чином, у розвитку теорії трансакційних витрат вважаємо за доцільне виділити дві етапи:

1) етап формування і утвердження основних теоретичних положень, який представляють відомі західні економісти – авторитети інституціоналізму (Р. Коуз, Д. Норт, О. Вільямсон та ін.);

2) етап спроб практичного застосування досягнень теорії трансакційних витрат, представлений економістами, які у своїх дослідженнях спираються на напрацювання представників першого етапу.

Припускаємо, що підходи до класифікації, ідентифікації, і, зокрема, трактування трансакційних витрат відрізняються на зазначених етапах, зважаючи на відмінність цілей, що ставилися у процесі економічних досліджень (теоретична і практична спрямованість). Тому вважаємо за доцільне здійснити аналіз трактувань трансакційних витрат у розрізі етапів розвитку теорії трансакційних витрат.

Розуміння економічної суті трансакційних витрат вченими на етапі формування і утвердження основних положень теорії трансакційних витрат подаємо у таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування трансакційних витрат вченими на етапі формування і утвердження основних положень теорії трансакційних витрат

Вчені	Трактування трансакційних витрат
Р. Коуз	Трансакційні витрати – це витрати користування ринковим механізмом
Д. Норт	Трансакційні витрати складаються з витрат оцінки корисних властивостей об'єкта обміну і витрат щодо забезпечення прав і примусу їх виконання
О. Вільямсон	Трансакційні витрати – це витрати, не пов'язані з процесом виробництва (при складанні договору, веденні переговорів і забезпеченні гарантій угоди; а також витрати, пов'язані з неефективною адаптацією і коригуванням договору, перешкодами реалізації контракту через упущення в договорі, помилки і непередбачені зовнішні обставини
А. Алчіан	Трансакційні витрати виникають внаслідок існування проблеми спілкування, обробки інформації, дотримання умов договору, нечіткого визначення прав тощо. Вони притаманні як ринковій, так і плановій економіці
Дж. Уолліс (спільно з Д. Нортом)	Трансакційними з точки зору покупця є всі його витрати, вартість яких не входить в ціну, яку він сплатить продавцеві; з точки зору продавця – всі його затрати, які він не здійснював би, якби продавав товар самому собі
К. Ерроу	Трансакційні витрати – це витрати експлуатації економічної системи
К. Далман	Трансакційні витрати – це витрати збору і обробки інформації, проведення переговорів і прийняття рішень, контролю і юридичного захисту виконання контрактів
С. Чанг	Трансакційні витрати – це такі витрати, які неможливо уявити собі в економіці Робінзона Крузо
Т. Фішер	Під трансакційними витратами слід розуміти специфічні витрати по налагодженню і здійсненню угод щодо обміну
Дж. Стіглер	Трансакційні витрати – це витрати переміщення від незнання до всезнання

Джерело: складено на основі [1; 2; 3; 5; 6; 15; 19; 20; 21; 22]

З наведених визначень можна помітити, що різні вчені мають на увазі одне й те саме економічне явище, коли говорять про трансакційні витрати. Проте кожен з авторів виділяє різні відмітні характеристики трансакційних витрат, різні першочергові ознаки, які надають підстави говорити про витрати як про трансакційні. Це призводить до відмінності у формулюваннях, що впливає на суб'єктивне сприйняття економічної суті трансакційних витрат при їхньому дослідженні.

Крім того, зважаючи на різноманітність видів

трансакційних витрат та деяку складність ідентифікації окремих видів (до сьогодні точаться дискусії на предмет включення чи не включення тих чи інших витрат до розряду трансакційних), вчені охоплюють у своїх дослідженнях різну їхню частину, що впливає на об'єктивність трактування трансакційних витрат.

З метою формулювання універсального визначення трансакційних витрат ми спробували на основі проаналізованих трактувань виявити загальні ознаки трансакційних витрат, які вказують на

їх економічну природу і дають змогу ідентифікувати у сукупності витрат. Отже, такими ознаками є наступні:

1) трансакційні витрати виникають у процесі взаємодії економічних агентів із елементами зовнішнього (по відношенні до них) економічного середовища (підприємства, державні органи тощо);

2) трансакційні витрати можна розглядати як явище макроекономічного і мікроекономічного рівня;

3) формування трансакційних витрат пов'язане з неповнотою і неточністю інформації

про економічне середовище (невизначеністю), в якому діють економічні агенти, і з необхідністю захисту прав суб'єктів економічних відносин від потенційних чи явних посягань;

4) трансакційні витрати є об'єктивним явищем, яке супроводжує всі форми взаємодії економічних агентів.

Тепер розглянемо погляди вчених – представників етапу спроб практичного застосування досягнень теорії трансакційних витрат. Зокрема, сконцентруємо увагу на трактуваннях українських та російських економістів (табл. 2).

Таблиця 2

Трактування трансакційних витрат вченими на етапі спроб практичного застосування досягнень теорії трансакційних витрат

Вчені	Трактування трансакційних витрат
С. Архієреєв	Трансакційні витрати – це економічні витрати, що включають неявні витрати (втррати), які визначаються за альтернативним принципом; сукупність витрат, що виникають при обміні правами власності, і затрат, призначених для зменшення цих витрат
О. Гриценко	Трансакційні витрати – це ті витрати, що складаються з витрат ресурсів, часу, зусиль, а також втрат, що виникають унаслідок неповного або неефективного контракту
Р. Пустовіт	Трансакційні витрати в загальному розумінні – витрати взаємодії контрагентів на основі визначеної норми поведінки
Г. Козаченко, Г. Макухін	До трансакційних витрат належать витрати на отримання і формування економічної та комерційної інформації, на укладання та обслуговування реалізації контрактів, на вимірювання, на специфікацію прав власності, «ціна підпорядкування закону», «ціна позалегалності»
А. Шастітко	Трансакційними називаються витрати, які виникають у зв'язку з забезпеченням координації між економічними агентами і вирішенням розподільних конфліктів між ними
А. Олейнік	Трансакційні витрати – це всі витрати, пов'язані з обміном і захистом прав
С. Малахов	Трансакційні витрати – це різниця між ціною пропозиції і можливою більш низькою ціною, яку платить покупець в якості альтернативи більш високим витратам пошуку, очікування чи виробництва

Джерело: складено на основі [7; 8; 13; 14; 16; 17; 18]

Зауважуємо деяку відмінність у трактуванні категорії трансакційних витрат порівняно з визначеннями основоположників теорії трансакційних витрат. По-перше, як ми і передбачали, прослідковується практична спрямованість трактувань трансакційних витрат: в той час, як основоположники розглядають трансакційні витрати більш абстрактно і з точки зору їх економічної природи, зазначені українські і російські вчені конкретизують виникнення трансакційних витрат в реальних економічних умовах і розглядають їх як складову частину процесу господарювання економічних суб'єктів.

По-друге, у трактуваннях, розглянутих нами в таблиці 2, спостерігаємо описування трансакційних витрат як конкретного виду ресурсів, що витрачаються економічними суб'єктами у процесі функціонування у недосконалому економічному середовищі. Також помічаємо виділення особливого виду трансакційних витрат – трансакційних втрат, які полягають у неявних витратах ресурсів внаслідок упущення вигідніших можливостей та порушення прав.

Отже, в цілому існуючі трактування трансакційних витрат відрізняються ступенем акцентування уваги на ознаках, що дають змогу говорити про їх економічну природу; обсягом витрат, від-

несених до розряду трансакційних; спрямованістю на потреби теорії або практики. Аналіз і узагальнення визначень вчених та власний погляд на проблему ідентифікації трансакційних витрат дали нам змогу спробувати сформулювати універсальне визначення цього виду витрат, додатне одночасно для розкриття суті трансакційних витрат як економічного явища і для практичних потреб ідентифікації, оцінки та управління трансакційними витратами на різних рівнях економіки.

На нашу думку, трансакційні витрати слід трактувати як витрати, які супроводжують взаємодію економічних агентів у формі прямого зменшення матеріальних і нематеріальних ресурсів (коштів, часу тощо) взаємодіючих сторін та прихованих збитків від втрачених можливостей, спричинених самим процесом взаємодії, і які за умови наявності у розпорядженні економічних агентів абсолютно повної інформації щодо всіх аспектів процесу взаємодії і (або) абсолютноної чесності взаємодіючих сторін дорівнювали би нулю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Трансакційні витрати є однією з центральних економічних категорій в рамках інституціональної теорії. В умовах постіндустріальної економіки їхня роль у формуванні стану еко-

номічної системи зростає. Зважаючи на це, важливим завданням економічної науки на сьогодні є поглиблення та вдосконалення теорії трансакційних витрат з метою створення передумов для розробки нових підходів до управління економічними процесами.

Аналізуючи праці вчених-економістів, можна помітити певні відмінності у трактуванні трансакційних витрат. Науковці однаково описують економічну суть цих витрат, однак керуються різними ознаками ідентифікації трансакційних витрат та охоплюють у своїх дослідженнях різні види трансакційних витрат. Важлива роль трансакційних

витрат в економіці і пов'язана з цим необхідність їх оцінки, контролю і управління цим видом витрат зумовлюють потребу чіткого окреслення трансакційних витрат як об'єкта аналізу та регулятивного впливу. Вважаємо, що запропоноване нами уточнене визначення трансакційних витрат допоможе поглибити розуміння трансакційних витрат як економічної категорії та уникнути помилок і неточностей при їх ідентифікації.

У продовження наших теоретичних розробок перспективами подальших досліджень є уточнення класифікації трансакційних витрат.

Список використаної літератури:

1. Coase R. The Nature of the Firm / R. Coase // *Economica (new series)*. – 1937. – Vol. 4. – № 16. – P. 386-405.
2. Уильямсон О.И. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, отношенческая контрактация / О.И. Уильямсон. – СПб. : Лениздат; SEV Press, 1996. – 702 с.
3. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
4. Алчиан А. Производство, информационные издержки и экономическая организация / А. Алчиан, Х. Демсец // *Истоки*. – М. : Издательский дом ГУ-ВШЭ, 2004. – С. 166-207.
5. Wallis J.J. Measuring the transactional sector in American economy, 1870-1970 / J.J. Wallis, D.C. North ; ed. by S. Engerman // *Long-term factors in American economic growth*. – Chicago, 1986.
6. Arrow K.J. Political and economic evaluation of social effects and externalities / K.J. Arrow // *The analysis of public output* ; ed. by J. Margolis. – N.Y., 1970.
7. Архієреєв С.І. Трансакційні витрати в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня док. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / С.І. Архієреєв. – Х., 2002. – 34 с.
8. Гриценко О.А. Економічна теорія трансакційних витрат / О.А. Гриценко // *Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого*. Серія: Економічна теорія та право. – Харків, 2012. – № 1(8). – С. 109-120.
9. Геєць В.М. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні : монографія / В.М. Геєць, М.І. Скрипниченко, Т.І. Приходьмо [та ін.] ; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – Х. : Форт, 2003. – 437 с.
10. Булеев И.П. Управление трансакционными издержками в переходной экономике / И.П. Булеев ; НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2002. – 154 с.
11. Дементьев В.В. Институты и поведение: социальный подход / В.В. Дементьев // *Наукові праці Донецького нац. техн. унів.* Серія: Економічна. – Донецьк : ДонНТУ, 2005. – Вип. 89-1. – С. 5-19.
12. Костирко І.Г. Ринкові трансформації форм і структур агропромислового виробництва: теорія і практика : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня док. екон. наук : спец. 08.07.02 / І.Г. Костирко. – К., 1996. – 37 с.
13. Пустовійт Р.Ф. Трансакційні витрати в трансформаційній і постртрансформаційній економіці України [Електронний ресурс] / Р.Ф. Пустовійт // Публікації викладачів та співробітників Черкаського інституту банківської справи. – Режим доступу : cibs.ck.ua/files/scipub/pustoviyt11.pdf.
14. Козаченко Г.В. Оцінювання трансакційних витрат підприємства / Г.В. Козаченко, Г.А. Макухін // *Актуальні проблеми економіки*. – 2005. – № 8(50). – С. 56-63.
15. Капелюшников Р.И. Теория трансакционных издержек / Р.И. Капелюшников // *Московский Либертариум*. – 2000. – С. 154-175.
16. Шаститко А.Е. Трансакционные издержки (содержание оценка и взаимосвязь с проблемами трансформации) / А.Е. Шаститко // *Вопросы экономики*. – 1997. – № 7. – С. 65-76.
17. Олейник А.Н. Институциональная экономика / А.Н. Олейник. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 704 с.
18. Малахов С. Трансакционные издержки в российской экономике / С. Малахов // *Вопросы экономики*. – 1997. – № 7. – С. 77-86.
19. Милошик В.І. Проблеми визначення трансакційних витрат / В.І. Милошик // *Наукові записки. Економічні науки*. – 2000. – Т. 18. – С. 46-50.
20. Chueng S.N.S. The myth of social costs / S.N.S. Chueng. – L. : Institute of Economic Affairs, 1978.
21. Фишер Т.М. Управление качеством и трансакционные издержки [Электронный ресурс] / Т.М. Фишер. – Режим доступа : http://big.spb.ru/publications/other/qm/upr_quality_and_tranc_izderj.shtml.
22. Акчурина Р.Н. Переосмысление категории трансакционных издержек / Р.Н. Акчурина // *Инно-*

вації і перспективи сервіса : збір. науч. статей заочної ІХ Міжнародної науково-технічної конференції, 7 грудня 2012 г. – Уфа, 2012. – Ч. 1. – С. 161-164.

Проаналізовані погляди учених на економічну природу трансакційних издержек на різних етапах розвитку теорії трансакційних издержек. Виявлені загальні і відмінні риси в трактуванні трансакційних издержек як економічної категорії. Уточнено визначення трансакційних издержек в контексті углублення розуміння суті трансакційних издержек і підвищення достовірності їх ідентифікації.

Ключові слова: інституціоналізм, трансакційні издержки, економічна категорія, економісти, трактування, ідентифікація.

The scientific points of views on the economic nature of transaction costs during the different periods of transaction costs theory development are analyzed. The common features and the differences of transaction costs interpretation as the economic category are highlighted. The definition of transaction costs in the context of deepening of transaction costs understanding and rising of their identification reliability is specified.

Keywords: institutionalism, transaction costs, economic category, economists, interpretations, identification.

Дата надходження до редакції: 25.09.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Липчук В.В.

УДК 502.33:330.131

УПРАВЛІННЯ ЕКОСИСТЕМНИМИ ПОСЛУГАМИ ВОДНО-БОЛОТНИХ УГІДЬ: МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Н. В. Дегтярь, інженер І категорії Департаменту організації розвитку ПАТ «Сумське НВО ім. М.В.Фрунзе»

Досліджені проблеми формування організаційно-економічного механізму управління екосистемними послугами водно-болотних угідь (ЕП ВБУ). Розроблений механізм управління екосистемними послугами водно-болотних угідь на засадах сталого розвитку, а також методичні підходи до вдосконалення основ оцінки ЕП ВБУ шляхом побудови інтегральної оцінки екосистемних послуг як визначальної основи управління водно-болотними екосистемами.

Ключові слова: екосистемні послуги, водно-болотні угіддя, механізм управління екосистемними послугами водно-болотних угідь, стратегія управління ЕП ВБУ, інтегральна оцінка ЕП ВБУ.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах еколого-економічної кризи, яка останнім часом набуває значних масштабів, все частіше постає проблема збалансованого управління екосистемними послугами на ринкових засадах із урахуванням економічної цінності послуг екосистем. Раніше такі послуги не вважалися економічним товаром та їх втрати й вигоди від їх отримання не вимірювалися в економічній площині та не враховувалися при прийнятті управлінських рішень. Такий стан речей сприяв стрімкому зниженню рівня відтворення екосистем та, відповідно, зменшенню послуг, які використовує населення та майже всі галузі народного господарства. Водно-болотні угіддя забезпечують людину безліччю екосистемних послуг, серед яких провідне місце займають регулювання клімату, забезпечення прісною водою, захист від повеней та посух та багато інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове дослідження теоретичних, методологічних та практичних положень управління екосистемними послугами знайшли своє відображення в наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: Дж. Бішопа,

С. Бобильова, Т. Брауна, Б. Буркинського, О. Веклич, Т. Галушкіної, О. Громова, Р. Грут, В. Данілов-Данільяна, Г. Дейлі, В. Захарова, А. Котко, Н. Лукьянчикова, Л. Мельника, Є. Мішеніна, Г. Моткіна, Р. Паджіола, Р. Перелет, І. Потравного, І. Сотник, Дж. Фарлей, Г. Фоменко, М. Хвесика, К. Уолеса та інших. Проблема управління водно-болотними угіддями на основі екосистемних принципів досліджується у працях таких зарубіжних та вітчизняних науковців: Б. Буркинського, Д.Бласко, О. Закорко, Н. Закорчєвної, У. Йедема, Р. Констанци, Г. Раста, К. Рубека, О. Рубеля, В. Степанова та інших. Водночас залишаються невирішеними питання теоретичного та науково-методичного забезпечення управління екосистемними послугами водно-болотних угідь в контексті сталого розвитку суб'єктів господарювання різного ієрархічного рівня управління.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження проблем управління екосистемними послугами водно-болотних угідь (ЕП ВБУ) у ринкових умовах, формування механізму управління екосистемними послугами водно-болотних угідь на засадах сталого розвитку, а також розробка методичних підходів до вдосконалення основ